

14. *Бажал Ю. М.* Знання економіка – економіка конкурентоспроможності / Ю. М. Бажал // Інформаційне суспільство. Шлях України. – К., Бібліотека інформаційного суспільства. – 2004. – С. 219-224.

15. *Глухов В. В.* Экономика знаний : учеб. пособие / В. В. Глухов, С. Б. Коробко, Т. В. Маринина. – СПб. : Питер, 2003. – 528 с.

16. *Батракова Л. Г.* Показатели развития экономики знаний / Л. Г. Батракова // Ярославский педагогический вестник (Гуманитарные науки). – 2012. – № 2 – Том I. – С. 107-111.

17. The Knowledge Economy Index [Electronic resource] / The World Bank. – Way to assess : worldbank.org/kam

18. *Лебедева Л. В.* До питання про вимір економіки знань / Л. В. Лебедева [Електронний ресурс] // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – 2010. – № 3. – Режим доступу : http://www.chtei-knteu.cv.ua/herald_ru/content/download/archive/2010/v3/NV-2010-V3_58.pdf

19. The Global Competitiveness Report 2014–2015 [Electronic resource] / World Economic Forum. – Way to assess : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf.

20. Human Development Report 2014. Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience [Electronic resource] / United Nations Development Programme. – Way to assess : <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14-report-en-1.pdf>.

УДК 330.837;334.73

О.В. Манжура
*кандидат економічних наук,
заступник директора
Полтавського кооперативного технікуму*

Класифікація і склад кооперативів в інституціональних координатах України

У статті запропоновано авторську класифікацію кооперативів, яка враховує існуючі в Україні формальні інститути. Проаналізовано склад і структуру кооперативів на основі показників Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України.

Ключові слова: кооперативи, класифікація, склад, інституціональні координати, Україна.

А.В. Манжура
*кандидат економічних наук,
заместитель директора
Полтавского кооперативного техникума*

Классификация и состав кооперативов в институциональных координатах Украины

В статье дана авторская классификация кооперативов, которая учитывает существующие в Украине формальные институты. Проанализированы состав и структура кооперативов на основе показателей Единого государственного реестра предприятий и организаций Украины.

Ключевые слова: кооперативы, классификация, состав, институциональные координаты, Украина.

Classification and Structure of Cooperatives in Institutional Coordinates Ukraine

The paper presents the author's classification of cooperatives, which takes into account the existing formal institutions in Ukraine. The composition and structure of cooperatives are analyzed on the basis of performance of the Unified State Register of Enterprises and Organizations of Ukraine.

Keywords: cooperatives, classification, composition, institutional coordinates, Ukraine

Постановка проблеми

Кооперативні форми господарювання органічно притаманні сучасному суспільству і сприяють його прогресивному економічному розвитку. Формування кооперативного сектору національної економіки дає змогу реалізувати підприємницьку ініціативу громадян, забезпечити зайнятість широких верств населення та посилити їх соціальний захист.

Велика кількість різновидів кооперативів зумовлює необхідність їх систематизації за певними ознаками, що дає змогу більш поглиблено вивчати природу й особливості їх окремих видів [1, с. 301]. Кооперативний рух у світі налічує майже 200 років і є інституціонально оформленим. Плюралізм кооперативних структур в Україні лише розпочинає формуватися, оскільки на момент здобуття незалежності наша країна отримала у спадок деформовану систему споживчої кооперації та псевдо-кооперативи «нової хвилі» кінця 80-их років минулого століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемам розвитку кооперативного руху присвячені роботи численних іноземних і вітчизняних науковців. Серед зарубіжних авторів слід відзначити Марвіна А. Шаарса [2], серед вітчизняних А. Пантелеймоненка [1], В. Артеменка [3], В. Перхуна [5], В. Зіновчука [10]. Аналіз наукових робіт зазначених авторів свідчить про відсутність системного підходу до розгляду сутності та класифікації кооперативів з урахуванням інституціональних особливостей України. Крім того, науковці переважно орієнтуються й посилаються на підходи до класифікації кооперативів, вироблені зарубіжними науковцями. Однак виділені ними форми і види кооперативів не є адекватними вітчизняній практиці, оскільки інституціональна зрілість кооперативного сектору України значно менша порівняно з зарубіжною.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Найбільш відомою є класифікація кооперативів, розроблена Марвіном А. Шаарсом [2] за 7 ознаками: кількістю членів, обслуговуваною територією, типом членства, організаційно-правовою формою, способом формування капіталу, типом членів кооперативу, головною функцією або видом господарської діяльності. Утім із деякими ознаками важко погодитися, зокрема з виділенням за організаційно-правовою формою юридичних і неюридичних осіб, а також за способом формування капіталу – акціонерних і неакціонерних. Запропонована класифікація також не враховує специфічних форм кооперативних утворень, передбачених нормативно-правовими актами України.

Формулювання цілей статті

Метою статті є адаптація до інституціональних умов України класифікацій кооперативних форм в економіці, а також оцінка їх значущості як інституціональних одиниць із використанням інформації офіційної статистики.

Виклад основного матеріалу дослідження

Після здобуття Україною незалежності розпочалося роздержавлення майна шляхом корпоратизації та приватизації. Завдяки активній позиції, сформульованій у Зверненні 3-х зборів Ради Укоопспілки XV скликання до Верховної Ради України (травень, 1991 р.), майно Укоопспілки було виключене з державної програми приватизації [3]. Так розпочався трансформаційний період і реформування споживчої кооперації, що відбувалися як без допомоги, так і без втручання з боку державних інститутів. Існування потужного сегмента споживчої кооперації обумовила оперативність прийняття відповідного першого кооперативного закону України вже у 1992 р. [4].

На початку 90-их років минулого століття на українському селі було ліквідовано колгоспи і проведено приватизацію шляхом виділення майнових і земельних паїв. Цей процес перетворень зумовив різке погіршення рівня матеріального добробуту селян, зменшення рівня їх доходів, натуралізацію, безробіття тощо. Проголошений перехід до фермерського господарювання поставив селян у жорсткі умови ринкової конкуренції [5]. Частина з них була змушена об'єднуватися у фермерські й інші спілки для обстоювання своїх прав і власності, інша – віддала свої паї в оренду, у результаті чого виник прошарок сільських господарів – «великих землевласників», орендарі, які зосередили в своєму тимчасовому володінні та використанні більшість земельних паїв селян для отримання надприбутків. Виник глухий кут: перші не в змозі, а другі не зацікавлені у вирішенні соціальних проблем сучасного українського села – розбудові його соціальної інфраструктури, благоустрою, підвищенні добробуту сільського населення. Унаслідок монопольного панування на аграрному ринку великих приватновласницьких структур і приватних «заготівельників», які диктують ціни на сільськогосподарську сировину та продукти, в українському селі разом зі збіднінням населення відновилися процеси десоціалізації та депопуляції. Тому виробнича і споживча кооперація є дієвими інструментами вирішення проблем розвитку українського села.

Кооперативний рух на селі почав відроджуватися після прийняття Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» у 1997 р. й уточнення його редакції у 2000 р. [6], який створив умови для функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. У 2000 р. активізувалася робота з державного стимулювання кооперативного руху в Україні, який визнано одним із важливих напрямів реалізації структурних змін в економіці України та формування її багатокладності [7].

Закон України «Про фермерське господарство» був прийнятий у 2003 р. [8]. Фермерські господарства разом з іншими сільськогосподарськими товаровиробниками мають право створювати обслуговуючі сільськогосподарські кооперативи, кооперативні банки, спілки, інші об'єднання, а також бути засновниками (учасниками) господарських товариств. Створені за участю фермерських господарств обслуговуючі сільськогосподарські кооперативи не є прибутковими.

Чільне місце за характером регулювання кооперативних відносин займає Закон України «Про кооперацію», прийнятий у 2003 р. [9]. Він став базовим для

всіх видів і форм кооперації в Україні. Однак аналіз змісту цього закону виявляє такі його основні вади: поверховий характер; дублювання змісту законів України «Про споживчу кооперацію» та «Про сільськогосподарську кооперацію»; відсутність визначення понять і податкового статусу сільськогосподарського обслуговуючого, житлово-будівельного, садівницького, садово-городнього та дачного кооперативів тощо.

Згідно зі ст. 2 Закону України «Про кооперацію» створення кооперативу передбачається у формі юридичної особи, утвореної фізичними та/або юридичними особами, які добровільно об'єдналися на основі членства для ведення спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення своїх економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування. До того ж, на наш погляд, кооператив і акціонерне товариство є принципово різними організаціями, оскільки принцип управління в кооперативі: один член – один голос, у акціонерному товаристві: один член – кількість акцій, що голосують. У табл. 1 наведено класифікацію кооперативів.

Таблиця 1

Класифікація кооперативів

№	Ознака	Види кооперативів	Характеристика
1	2	3	4
1	За обслуговуваною територією	місцеві	окрема місцевість (село, район, міжрайонні)
		регіональні	обласні, міжобласні
		національні	на рівні держави
		міждержавні	об'єднують членів двох і більше країн
2	За типом членства	місцеві	об'єднують членів місцевості, регіону
		централізовані	члени місцевих і централізованих кооперативів
		федеративні	члени національного кооперативу
		змішані	кооперативи різних рівнів
4	За типом членів кооперативу	виробники	фермери, переробники
		споживачі	споживачі товарів і послуг
		робітники	працюють на власному підприємстві
		торговці	продають товари
5	За головною функцією або видом господарської діяльності	споживчі	організація торговельного обслуговування, заготівель сільськогосподарської продукції, сировини, виробництва продукції та надання інших послуг з метою задоволення споживчих потреб його членів
		виробничі	об'єднання фізичних осіб для спільної виробничої або іншої господарської діяльності на засадах їх обов'язкової трудової участі з метою одержання прибутку
		обслуговуючі	надання послуг переважно членам кооперативу, а також іншим особам з метою провадження їхньої господарської діяльності
		сервісні	опосередковано впливають на процес господарського виробництва, зокрема – телефонізація, газифікація, електрифікація сільської місцевості, медичні, побутові, санітарно-курортні та інші види обслуговування

Продовження табл. 1

1	2	3	4
6	За галузевою ознакою (для обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів)	зерновий	післязбиральна доробка (сушіння, очистка), зберігання та реалізація зерна
		з обробітку землі та збирання врожаю	оранка, дискування, культивування, збирання врожаю
		плодоовочевий	заготівля, переробка, постачання та збут плодоовочевої продукції
		молочарський	заготівля, переробка, постачання та збут молока
		м'ясопереробний	заготівля, переробка, постачання та збут м'яса
		багатофункціональний	поєднують кілька видів діяльності
7	За функціями (для сільськогосподарських кооперативів)	переробні	виробництво хлібобулочних, макаронних виробів, овочевих, плодово-ягідних, м'ясних, молочних, рибних продуктів, виробів і напівфабрикатів із льону, луб'яних культур, лісо- і пиломатеріалів тощо
		заготівельно-збутові	заготівля, зберігання, передпродажна обробка та продаж продукції, виробленої членами кооперативів, надання маркетингових послуг
		постачальницькі	закупівля та постачання членам таких кооперативів засобів виробництва, матеріально-технічних ресурсів, необхідних для виробництва сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки, виготовлення сировини, матеріалів і постачання їх членам кооперативу
8	За станом дотримання принципів кооперації	класичні	класичні кооперативи, тобто ті, що засновані на фундаментальних принципах кооперації і не мають відхилень від концепції кооперативного підприємства
		лібералізовані	вільно трактують певний принцип кооперації (наприклад, обмежують принцип відкритості, обслуговуючі кооперативи надають послуги іншим особам в обсягах, що не перевищують 20% загального обороту кооперативу)
		кооперативи, що існують на неформальній основі	не реєструються як кооперативи, не створюють відповідну систему управління, не здійснюють кооперативні виплати, не застосовують принцип відкритого членства тощо
		псевдо-кооперативи	зарєстровані як кооперативи або вважають себе кооперативами, але насправді значно відрізняються від традиційних кооперативів

Джерело: розроблено автором

Відповідно до завдань і характеру діяльності кооперативи поділяються на такі типи: виробничі, обслуговуючі, споживчі, сервісні. За напрямками діяльності кооперативи можуть бути житлово-будівельними, садово-городніми, гаражними, торговельно-закупівельними, транспортними, освітніми, туристичними, медичними тощо.

За станом дотримання принципів кооперації кооперативи поділяють на традиційні (класичні, лібералізовані) і нетрадиційні (квазікооперативи) (коопера-

тиви, що існують на неформальній основі, хоча фактично являють собою певну форму взаємодії сільськогосподарських товаровиробників, а також псевдокооперативи) [10]. Спільною ознакою квазікооперативів і традиційних кооперативів є лише назва, тобто вони взагалі не є кооперативними підприємствами за своєю природою, наприклад, не будують свою діяльність на приватно-дольовій формі власності, отже, не є агрегативним об'єднанням приватних власників, або їхня діяльність спрямована на отримання прибутку, або розподіляють доходи не як кооперативні виплати, а пропорційно вкладеному капіталу.

У табл. 2 проаналізовано склад і структуру кооперативів на основі показників Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України відповідно до класифікації організаційно-правових форм господарювання.

Таблиця 2

Показники Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України

Організаційно-правова форма господарювання	01.01.2013		01.01.2014		01.07.2014		Приріст 01.07.2014 до 01.01.2013	
	Кількість, од.	Структура, %	Кількість, од.	Структура, %	Кількість, од.	Структура, %	Абс., од.	Темп приросту, %
Усього, у т.ч.	1341781	100	1372177	100	1311047	100	-30734	-2,29
фермерське господарство	49095	3,66	49169	3,58	47329	3,61	-1766	-3,60
підприємство споживчої кооперації	1360	0,10	1325	0,10	1301	0,10	-59	-4,34
кооператив	33664	2,51	33806	2,46	29447	2,25	-4217	-12,5
з нього								
виробничий	2459	0,18	2647	0,19	2636	0,20	177	7,20
обслуговуючий	20619	1,54	20620	1,50	17677	1,35	-2942	-14,3
споживчий	771	0,06	809	0,06	717	0,05	-54	-7,00
сільськогосподарські:								
виробничий	1224	0,09	1192	0,09	1074	0,08	-150	-12,25
обслуговуючий	947	0,07	1035	0,08	941	0,07	-6	-0,63
кредитна спілка	1154	0,09	1171	0,09	1105	0,08	-49	-4,25
споживче товариство	5044	0,38	5162	0,38	5036	0,38	-8	-0,16
спілка споживчих товариств	363	0,03	378	0,03	369	0,03	6	1,65

Джерело: розраховано автором на основі [11; 12]

Протягом 2013 – 1 півріччя 2014 рр. скоротилася чисельність майже всіх суб'єктів кооперативного сектору: фермерських господарств до 47329 одиниць (на 1766, або на 3,60%), кооперативів – до 29447 одиниць (на 4217, або на 12,53%), кредитних спілок – до 1105 одиниць (на 49, або на 4,25%).

Найбільш потужним сегментом кооперативного сектору за кількістю є фермерські господарства (близько 3,6%), а також кооперативи, частка яких ско-

ротилася із 2,51% до 2,25%. Вони представлені переважно обслуговуючими кооперативами, питома вага яких зменшилася – із 1,54% до 1,35%. Кількість споживчих товариств скоротилася на 8, а спілок споживчих товариств зросла на 6. Відбулися зміни у структурі кооперативів за видами діяльності: на 177 одиниць збільшилася чисельність виробничих за рахунок скорочення обслуговуючих (на 2942 одиниць) і споживчих (на 54 одиниці). Утім кількість сільськогосподарських виробничих кооперативів скоротилася на 150 одиниць, або на 12,25%, а обслуговуючих – на 6 (на 0,63%).

В Україні виробничі кооперативи у сільському господарстві поширилися завдяки подібності до колективних сільськогосподарських підприємств. Саме це зробило їх привабливими для значної кількості господарств, що змінили свій організаційно-правовий статус у період проведення аграрної реформи, особливо з 1999 року. Формальне реформування унеможливило ринкову адаптацію виробничих кооперативів. Отже, виробничі кооперативи у сільському господарстві не можна вважати перспективними утвореннями, що відповідають стратегічним цілям ринкової трансформації аграрного сектору. Їх поширення є тимчасовим явищем – атрибутом перехідного періоду, здатним лише певним чином послабити соціальне напруження ринкової трансформації сільського господарства.

На відміну від різного типу псевдо- і квазікооперативних утворень, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи являють собою особливий тип підприємства корпоративного (інтегрованого) типу, визнаний розвиненими країнами і перспективний для аграрного сектору економіки України.

Висновки

В основу пропонованої автором класифікації кооперативів покладено такі ознаки: обслуговувана територія, тип членства, тип членів кооперативу, головна функція або вид господарської діяльності, галузева і функціональна ознака (для обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів), стан дотримання принципів кооперації. На відміну від існуючих, вона враховує формальні та неформальні інститути функціонування кооперативів в Україні.

Аналіз складу і структури кооперативів за мірою зменшення кількості суб'єктів господарювання дав змогу розташувати їх у такому порядку: фермерські господарства, обслуговуючі кооперативи, споживчі товариства та їх спілки, сільськогосподарські кооперативи (відносно останніх зроблено висновок про більші перспективи обслуговуючих кооперативів порівняно з виробничими), кредитні спілки тощо.

Перспективою подальших досліджень є обґрунтування раціональних форм інтеграції кооперативних організацій.

Література

1. *Пантелеймоненко А. О.* До питання про визначення сутності понять «кооперація» та «кооператив» у працях представників світової кооперативної думки / А. О. Пантелеймоненко // *Історія нар. госп-ва та екон. думки України.* 2005. – Вип. 37-38. – С. 297-305.
2. *Шаарс, Марвін А.* Кооперативи: принципи і практика : Пер. з англ. / М. А. Шаарс. – К. : ВОКА, 1994. – 66 с.
3. *Артеменко В. М.* Суспільні реформи і кооперація [Електронний ресурс] / В. М. Артеменко // *Українська кооперація.* – 2009. – № 2. – Режим доступу: <http://www.ukrcoop-journal.com.ua/>
4. Закон України «Про споживчу кооперацію» від 10 квітня 1992 р. № 2265-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2265-12>
5. *Перхун В. Г.* Роль споживчої кооперації у вирішенні соціально-економічних проблем сучасного села [Електронний ресурс] / В. Г. Перхун // *Українська кооперація.* – 2009. – № 2. – Режим доступу: <http://www.ukrcoop-journal.com.ua/>

6. Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 17 липня 1997 р. № 469/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80>

7. Указ Президент України «Про заходи щодо розвитку кооперативного руху та посилення його ролі в реформуванні економіки України на ринкових засадах» від 19 грудня 2000 р. № 1348/2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1348/2000>

8. Закон України «Про фермерське господарство» від 19 червня 2003 № 973-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/973-15>.

9. Закон України «Про кооперацію» від 10 липня 2003 р. № 1087-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>

10. *Зіновчук В. В.* Економічна природа псевдокооперативів і небезпека їх поширення в аграрному секторі України / В. В. Зіновчук [Електронний ресурс] // Українська кооперація. – 2010. – № 3. – Режим доступу : <http://www.uktcoop-journal.com.ua/2010-3/num/zinovchuk.htm>

11. Класифікація організаційно-правових форм господарювання ДК 002:2004 : затверджено Наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28 травня 2004 р. № 97 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN10242.html

12. Кількість суб'єктів ЄДРПОУ за організаційно-правовими формами господарювання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

УДК 338.242.4

Є.В. Нікішин
*аспірант кафедри управління
фінансово-економічною безпекою,
Університет економіки та права «КРОК»*

Формування стратегії продовольчого забезпечення регіону як фактора економічної безпеки України

У статті досліджено генезис продовольчої безпеки регіону. Показано роль продовольчого забезпечення у формуванні економічної безпеки держави. Визначено необхідність створення стратегії продовольчої безпеки регіону та її принципи. Дано визначення поняття «продовольча безпека регіону».

Ключові слова: продовольча безпека регіону, стратегія продовольчої безпеки, критерій.

Е.В. Никишин
*аспірант кафедри управління
фінансово-економічною безпекою,
Університет економіки та права «КРОК»*

Формирование стратегии продовольственного обеспечения региона как фактора экономической безопасности Украины

В статье исследован генезис продовольственной безопасности региона. Показана роль продовольственного обеспечения региона в формировании экономической безопасности государства. Определена необходимость создания стратегии продоволь-